

Asociální projevy chování u dětí a mládeže

prof. PhDr. Alena Vališová, CSc.

Anotace:

Studie se zabývá problematikou asociálního chování u dětí a mládeže v současných školách. Charakterizuje možné oblasti příčin těchto problémů, především společenské, ekonomické, sociální). Jednotlivé oblasti asociálního chování jsou popsány s jejich detailními charakteristikami. Téma asociálního chování u dětí a mládeže není jen v České republice, ale i v mezinárodním kontextu. V textu je zdůrazněna jako prevence nežádoucího chování nezbytnost spolupráce rodiny, školy i společnosti (upraveno podle Vališová, A. Asociální jevy ve škole. In. Průcha, J. a kol. Pedagogická encyklopedie. Praha, Portál 2009, s. 217–222).

Klíčová slova:

Antisociální chování, kriminalita, mládež, školství, prevence, rodina, komunitní centra, problémy s chováním, poruchy chování, sociální rehabilitace.

Summary:

The study deals with the antisocial display of children's and youth's behaviour at the contemporary school. The study characterizes the reasons (societal, economical, social and other) of these problems, it structures its categorization and describes the problems in detail. It concerns a hot issue not only at the contemporary school in the Czech Republic but in the international context as well. The article accentuates the necessary cooperation of the school, family and also the society. It emphasizes also the prevention of the children's and youth's objectionable behaviour (Vališová, A. Asocial phenomenon at school, In Prucha, J. et al., Pedagogical Encyclopedia, Prague, Portal 2009, pp. 217-222).

Key words:

Antisocial behaviour, delinquency, youth, school, prevention, family, community centres, behaviour problems, behaviour disorders, social rehabilitation.

Úvod

Narůstajícím negativním projevům v chování dětí a mládeže, s nimiž se můžeme setkávat i ve škole, věnují pozornost odborníci i veřejnost. Charakter projevů nežádoucího chování se pohybuje od obtíží zvládnutelných běžnými pedagogickými opatřeními až po takové poruchy chování, které z důvodu nebezpečnosti jak pro nositele poruchy, tak i pro jeho okolí vyřazují jedince z normálních sociálních vztahů.

Pojmové vymezení a terminologická složitost

Definice a kategorizace společensky nežádoucích projevů chování jsou v odborné literatuře nejednoznačné, v obsahovém vymezení závislé na pojetí právního vědomí, na míře společenské závažnosti chování a na trestné odpovědnosti za uskutečněné činy. Nejčastěji se setkáváme s následujícími termíny:

- sociálněpatologické jevy (shrnující pojem pro nežádoucí, nenormální chování, které svými negativními důsledky ohrožuje jak svého nositele ta celou společnost);
- asociální chování (bezohledné chování, které neodpovídá mravním normám dané společnosti);
- antisociální chování (vyznačuje se vysokou mírou společenské nebezpečnosti, realizací trestné činnosti, bývá spojeno se záměrnou verbální i fyzickou agresí);
- delikventní chování (sociálně nežádoucí až úmyslné protisociální chování v širším smyslu než kriminalita, označuje se jím jak páchaní trestných činů, tak přestupků nebo jiné delikty).

Pokusy o vysvětlování sociálně patologických jevů směřovaly k hledání příčin ve faktorech biologických, v dědičné či vrozené zátěži (kriminální antropologie), vlivu rasy (genealogické studie, teorie rasové nerovnosti), ve faktorech psychologických jako jsou poruchy struktury osobnosti, extrémní psychické zátěže, nesouladem mezi lidskou pudovostí a kulturními požadavky (id, ego a superego - psychoanalytická škola), v naučeném sociálním chování (teorie učení, teorie nápodoby) a ve faktorech sociálních, zejména v patologické struktuře rodiny a dalších primárních sociálních skupin, ve vytváření specifických subkultur a kontrakultur, vlivu masových médií, ve vzniku společnosti blahobytu a konzumu, v koncentraci obyvatel ve velkoměstech (teorie diferenciální asociace, teorie nátlaku, teorie zábran aj.).

Vzhledem k tomu, že v současnosti neexistuje jednoznačně přijaté a používané členění sociálněpatologických jevů, zaměřujeme pozornost v následující charakteristice zejména na psychologické a sociální stránky nežádoucích projevů chování dětí a mládeže v kontextu s výchovnou praxí (Jedlička a kol., 2004). Při prevenci, diagnostice, reedukaci i pedagogicko-psychologické podpoře dětí a dospívajících v obtížných životních situacích je nezbytné mít na paměti, že projevy jejich chování, způsoby jejich uvažování a specifika prožívání jsou vždy složitě podmíněny mnoha vzájemně se umocňujícími či naopak neutralizujícími okolnostmi.

1. Výchovné problémy a poruchy chování

Zahrnujeme zde poruchy chování, které bývají průvodním jevem nebo výsledkem narušení výchovného procesu nebo širších sociálních vztahů. Liší se intenzitou projevů i možnostmi jejich odstranění, samy o sobě mohou mít přechodný charakter a vhodným působením jsou korigovatelné. Nerozpoznané či přehlížené se mohou rozvinout do závažnějších socializačních problémů v dospívání či dospělém věku a stát se závažnou formou predelikventního chování.

• Vzdorovitost

Jde o projev odporu vůči omezujícím výchovným zásahům (okolo tří let věku - 1. období vzdoru, v pubertě - 2. období vzdoru). Vzdorovitost může mít buď formu pasivní - útěk do izolace, negativismus a formu aktivní - agresivitu až destruktivismus. Nadměrné zákazy a příkazy, výchova perfekcionalistická či autoritářská vyvolávají reaktivní chování, které vyúsťuje ve vzdorovitost, vzpurnost a destrukci. Vždy je nutno vysledovat příčinu a pátrat po tom, proč, vůči komu či v jakých situacích se toto chování vyskytuje.

• Lhaní a podvody

Lež je pojímána jako vědomě nebo úmyslně projevená nepravda. Osoba, která mluví nepravdu, sleduje v podstatě svým jednáním určitý cíl. Mezi pravou lež nepatří zcela bezdůvodné lhaní, bájeví lhavost, ani rozličná tvrzení osob s nízkým intelektem a některých duševně nemocných (Vágnerová, 2004). V mladším školním věku může být lež projevem nezvládnuté fantazie, u dětí a dospívajících může být pokusem o ochranu sebe sama, snahou vyhnout se nepříjemnosti či touhou upoutat pozornost. Lež nelze podceňovat, může být totiž signifikantním projevem psychického onemocnění (například bludy u duševních onemocnění či poruchy myšlení následkem požívání drog) nebo závažnou formou predelikventního chování.

- **Krádeže**

Pokud má člověk potřebu opatřit si něco, po čem touží, co chce vlastnit a co mu nenáleží, na cizí úkor, jedná se o zcizení. Často může jít i o schválnost, kdy účelem je poškodit druhého. Dítě může krást proto, aby bylo přijato do sociální skupiny, do níž chce patřit, aby nebylo samo, aby vzdorovalo, aby se pokusilo obrátit na sebe pozornost dospělých, aby zažilo dobrodružství či vzrušení. Krádeže lze rozdělit na: příležitostné (impulzivní, bez racionálního zvažování důvodů i důsledků), předem promyšlené (plánované s již závažnějším signálem poruchy socializace) a opakované krádeže v partě (členové party je nepovažují za závažné porušení norem).

- **Záškoláctví a útěky**

Za záškoláctví se považuje opakovaná neomluvená absence žáka ve vyučování. Rozvíjí se zpravidla v partě a mívá charakter asociálního až antisociálního chování. Příčin záškoláctví může být několik:

- školní maladaptace (nedostatečná školní připravenost dítěte; neurotizace spolužáky, požadavky učitele či prostředím školy aj.);
- neadekvátní mentální úroveň (kognitivní schopnosti a motivačně volní charakteristiky jedince neodpovídají typu školy; neodhalené poruchy zraku a sluchu; poruchy učení aj.);
- výchovné působení rodičů (rozvrat rodiny; nepříznivé sociální poměry či násilí v rodině; nezájem rodičů o dítě aj.).

O tzv. skrytém záškoláctví mluvíme tehdy, když je neúčast dítěte ve škole rodiči tolerována (např. učitel dostane oznámení od rodičů, že dítě je nemocné, ale ve skutečnosti tráví s rodiči dovolenou uprostřed školního roku).

Útěky představují nedovolené a vědomé vzdálení se dítěte či mladistvého z péče vychovávajících. Podle specifiky projevů a motivace je lze dělit na (Vágnerová, 2004):

- reaktivní, impulzivní útěky (jsou zkratkovou reakcí na situaci);
- chronické útěky (jsou plánované a vyplývají z dlouhodobých problémů);
- toulání (navazuje na útěky a bývá dlouhotrvajícím opuštěním domova).

V odstraňování záškoláctví, útěků a toulání je primární vymanit jedince z působení patologického prostředí, diagnostikovat endogenní (vnitřní) poruchu a upravit porušený vztah k učení vyhledáváním nejvhodnější motivace.

- **Šikana**

Šikana patří ke zvláštním formám agresivního a manipulativního chování, jimiž si agresor působením fyzických či psychických útrap, týráním a zotročováním, zjednává či udržuje převahu nad obětí. Kromě šikany ve školním prostředí existuje i šikana na pracovišti ze strany spolupracovníků - mobbing, ze strany nadřízeného – bossing anebo v partnerských vztazích či rodinách - domácí násilí, domestic violence.

Odborná literatura rozeznává pět stádií vývoje šikanování: ostrakismus, fyzická agrese a přitvrzování manipulace, vytvoření jádra, přejímání normy agresorů a totalita neboli dokonalá šikana (Kolář, 2001). Vyšší stádia šikanování lze vnímat jako delikventní chování, proto vyžaduje spolupráci s psychologem a někdy pomoc policie. Jsou známé případy, kdy školou přehlížené či utajované šikanování mezi spolužáky skončilo vážnou duševní poruchou, úrazem nebo sebevraždou oběti (Bendl, 2004).

2. Sociálně nežádoucí jevy ohrožující děti a mládež

Za sociálně nežádoucí, případně až patologické jevy jsou označovány „takové formy chování, které mají relativně hromadný charakter a svými negativními důsledky ohrožují nejen příslušného jedince, ale také společnost. Do této kategorie řadíme především závislostní chování, vážnější poruchy společenského zařazení, které představuje delikvenci a kriminalitu, příslušnost k extremistickému hnutí či náboženské sektě a vybrané poruchy sebepojetí, podmíněné módními euroamerickými trendy“ (Jedlička, 2007, s. 354).

a) Návykové chování a závislosti

Závislost je vnímána jako závažnější stav psychického a somatického rázu. Vyplyvá z opakovaného kontaktu s návykovou látkou nebo činností závislost vyvolávající, je neovladatelná vůlí a racionálními argumenty. Bývá často nezvládnutou reakcí na náročnou životní situaci a psychickou zátěž.

- **Závislost na psychoaktivních látkách**

Existuje celá řada pojetí a definic drogové závislosti či závislosti na návykových látkách. Lze v podstatě konstatovat, že jde o psychickou, případně tělesnou závislost jedince na určitou látku nebo třídu látek. Centrální popisovanou charakteristikou syndromu závislosti je touha brát proaktivní látky, alkohol nebo tabák (Nešpor, 2007). Závislost je chorobný stav s typickými charakteristikami:

- nekontrolovatelné nutkání nebo pocit puzení užívat látku;
- tělesné potíže způsobené vysazením užívané látky;
- potřeba zvýšení dávky pro dosažení žádoucích účinků;
- užívání drogy v kontextu zanedbávání povinností i zájmových aktivit;
- trvalé užívání látky s uvědoměním si její škodlivosti a vážných důsledků.

Prevence závislostí na návykových látkách probíhá ve třech základních rovinách:

- prevence primární spojuje všechny aktivity zaměřené k tomu, aby kontakt s návykovou látkou a závislost vůbec nemusely vzniknout (přednášky, zájmové aktivity, rozvoj sebevědomí, sebevzdělávání a sebevýchova);
- prevence sekundární znamená včasné vyhledávání dětí i dospělých nějakým způsobem oslabených, kteří se nacházejí v kontaktu s návykovou látkou;
- prevence terciární znamená úsilí o zmírnění dopadu užívání návykových látek a důsledků životního stylu, který s tím souvisí (vyšetření drogově závislých na pohlavně přenosné choroby, výměna injekčních stříkaček za sterilní, případně programy nahrazování agresivnější drogy látkou méně agresivní, tzv. substituční léčba).

- **Počítačová závislost a patologické hráčství (gamblerství)**

Závislost na počítačích a internetu je podceňována, avšak je velmi rozšířená už u malých dětí. Jde o nutkavé trávení času u počítače či internetu, sníženou sebekontrolu i ztrátu pojmu o čase u něj stráveném. Děti se často vzpírají rodičovskému zákazu ohledně hraní, k počítači brzy ráno vstávají nebo naopak ponocují, narůstá u mnohých nervozita a neklid.

Patologické hráčství na hracích automatech jako relativně nová forma závislostního chování je u dospívajících obvykle vázáno na radost ze hry i na pocit uspokojení z přemožení protivníka. Hra na automatech způsobuje podobné změny jako droga (oslabení vůle, impulzivnost a agrese, zanedbávání studijních i pracovních povinností, rozpad sociálních vztahů aj.). Nedojde-li u dospívajícího k včasnému zásahu v podobě léčby a sociálněpsychologické intervence, může závislost končit až u úplného psychického, fyzického a ekonomického zhroucení.

- **Závislosti na náboženských sektách a psychických kultech**

Sekta bývá popisována jako početně malá, původně zejména nábožensky orientovaná skupina, ustavující se jako kritická a nespokojená opozice vůči tradiční církvi nebo uznávané ideologii.

Charakterizována bývá následujícími rysy:

- autoritářství vůdčích osobností (důraz na přijetí normy a poslušnost);
- uzavřenost (izolacionismus a komunikace s okolím na pragmatické úrovni);
- utajování organizačních struktur (případně učení jako celku);
- fundamentalismus (nesnášenlivost vůči odlišným či kritickým názorům).

Klasifikaci hlavních směrů lze rozdělit (Kremličková, Novotná, 1997):

- sekty s křesťanským základem;
- sekty s východním základem;
- sekty s „okultním“ základem;
- sekty s „psychoterapeutickým“ základem.

V důsledku kontaktu mladého člověka se sektou bývají měněny sociální vztahy i systém hodnot a norem, což se výrazně odráží ve změně chování, myšlení, emocí a vůle.

b) Poruchy sebepojetí spojené s poškozujícím životním stylem

Jedním z podstatných faktorů nežádoucího chování dětí a mládeže jsou pochyby o vlastní hodnotě. Ty vytvářejí nejen jeho příčinné pozadí, ale určují i finální aspekt: negativními projevy chování se žák a dospívající snaží vyhnout hrozícímu selhání a negativnímu hodnocení, ale jde jim mnohdy i o to vynutit si na okolí důkazy vlastní důležitosti, tzv. politika prestiže (Ondráček, 2001).

- **Poruchy příjmu potravy**

K poruchám příjmu potravy řadíme:

- bulimii (opakující se epizody přejídání zakončené bolestmi břicha a zvracením jakožto kompenzačním manévrem);
- mentální anorexii (nechutenství spojené s omezováním až odmítáním stravy, se strachem z obezity i při extrémně nízké hmotnosti).

Za mentální anorexií i bulimií se většinou skrývají problémy se sebehodnocením, charakteristický a nadměrný zájem o tělesný vzhled a hmotnost či neschopnost navazovat uspokojivé vztahy s vrstevníky. Náprava vyžaduje komplexní léčbu včetně psychoterapie, účinnost preventivně výchovné práce závisí z velké části na dobrém vzoru, který je z pohledu dospívajících hodný důvěry a následování.

- **Bigarexie**

Svalová dysmorfie je poruchou chování vycházející z komplexu méněcennosti, projevující se u chlapců a mladých mužů chorobnou závislostí na cvičení a touhou mít přitažlivou svalnatou postavu. Kulturistické cvičení nebývá přerušeno ani při zánětech či poranění šlach a svalů.

- **Sexuální deviace a prostituce**

Sexuální deviace jsou poruchami chování spojované s uspokojováním sexuální potřeby člověka. Je obtížné je diagnostikovat a zařadit z hlediska jejich projevů, závažnosti a společenské nebezpečnosti, ale i pojetím „normality“ sexuálního chování (Weiss, 2002).

Mezi základní poruchy sexuálního chování lze zařadit fetišismus, narcismus, voyerství, exhibicionismus, transvestitismus, dále pak závažnější až patologické se jeví sadismus, masochismus, pedofilie, nekrofilie. K sociálně eticky i právně nepřijatelným formám sexuálního chování patří i incest (sexuální styk mezi blízkými příbuznými, především mezi rodiči a dětmi nebo mezi sourozenci).

Jako aktuální se u současné mládeže jeví problém sexuální promiskuity, která spočívá v častém střídání sexuálních partnerů, kdy navozování partnerů je nahodilé a k pohlavnímu styku dochází bez citového vztahu. Promiskuitní chování velmi často předchází prostituci, kterou lze označit jako poskytování sexuálních úsluh za peníze či jinou odměnu. „Podnikání s vlastním tělem“ se týká v dospívání mladíků i dívek, prostituce může být jak heterosexuální, tak homosexuální.

Vlivem osvěty a růstem tolerance k určitým jevům sexuálně motivovaného chování došlo k zásadní změně postoje k některým formám sexuálního chování. To se týká především masturbace (sebeukájení, onanie) a homosexuality, které jsou dnes chápány jako forma normálního sexuálního chování.

Výchovné možnosti lze kromě osvěty spatřovat v zavedení sexuální a partnerské výchovy do škol, rovněž i v přiměřeném vzdělání učitelů v této oblasti jak po stránce odborné a obsahové, tak metodické.

c) Poruchy sociálního zařazení

Jde o poruchy chování, které jsou spojeny s problémy začlenění jedince do sociálního prostředí a vyznačující se vysokou hladinou společenské nebezpečnosti.

• **Kriminalita**

Zločinnost neboli kriminalita bývá definována jako výskyt trestného chování vyjádřeného souhrnem trestných činů spáchaných na určitém území ve vymezeném časovém úseku. Protože se různé kultury liší svými hodnotami nebo normami, liší se i to, co je považováno za kriminální čin.

Kriminalita mládeže (juvenilní delikvence) je součástí celkové kriminality, má svá specifika vzhledem k celkové nezralosti a neukončenosti psychosociálního vývoje dospívajících. Charakteristickým znakem pachatelů trestných činů bývají narušené vztahy ke společnosti, k práci a ke vzdělání. Velkou roli hrají i osobnostní charakteristiky, např. slabá volní kontrola, zvýšená impulsivnost, ale také vzájemné podněcování se a konzumace alkoholu. Analýzy delikventního chování a kriminálních činů zohledňují zejména věk pachatelů, pohlaví, sociální původ i místo páchaní antisociálních aktivit.

Kriminální činy bývají u mladistvých postihovány podle své povahy, závažnosti a věku pachatele umístěním do výchovného ústavu, do nápravného zařízení nebo alternativními tresty na svobodě.

• **Vandalismus**

Vandalismus je svévolné neracionální ničení věcí, jehož skrytým účelem je vybití nahromaděného napětí a agresivity. Bývá nejčastěji skupinové nebo masové povahy, projevuje se ničením kulturních hodnot a poškozováním hodnotných předmětů náležejících soukromým osobám či společnosti. Chování vandalů může mít zcela jasný cíl (například mstu), kdy jednající záměrně ničí hodnotu poškozovaného majetku nebo je chování formou nevhodné hry (vyplnění volného času a nudy, demonstrace síly), kdy se jednající o hodnotu ničeného majetku

celkem nezajímá (vyvrácené dopravní značky, polámané stromky v parcích, rozbitá skla na zastávkách autobusů apod.). Při nápravě vandalských výrostků působí lépe obecně prospěšné práce jako alternativní tresty, kdy výtržníci sami odstraňují škodu.

- **Sprejerství a graffiti**

Graffiti je druh umění, kdy jsou kresby či nápisy stříkány sprejovými barvami na zdech nebo jiných plochách. Místo pro sprajování je vybíráno tak, aby co nejvíce vyvolávalo pozornost kolemjdoucích (domy, památky, sochy, pomníky, železniční vagony, metro, mostní konstrukce a jiné). Writer může malovat sám, což nebývá obvyklé, nebo v klanu (crew). Podle vztahu majority k ploše, na níž je dílo vytvořeno, se tvorba graffiti dělí na legální (například výzdoba budovy kontaktního centra, klubu, reklamní poutače, obecním úřadem schválené panelové stěny) a ilegální (tramvajová zastávka, hřbitovní zeď, obytné domy a podobně). Sprejování bývá někdy u dospívajících interpretováno potřebou jejich sebevyjádření a hledáním identity. Avšak z hlediska postižených jde o poškozování majetku a v případě sprejování kulturních památek se jedná o kriminální delikt.

- **Pouliční násilí a extremistická hnutí**

Jako extremistická jsou označována uskupení vyznávající krajní a výstřední názory směřující k potlačování občanských práv, politických a náboženských svobod. Extremisté často veřejně projevují nacionalisticky zaměřený fundamentalismus, který provází xenofóbní tendence a rasová nesnášenlivost. Uvnitř uskupení se nejvíce cení loajalita, pravověrnost vůči vyznávaným názorům a hodnotám, slepá poslušnost k autoritě, nesnášenlivost k odlišnostem a bojovnost, jejich členům se dostává emoční podpory od stejně smýšlejících vrstevníků (například příznivců klubu rowdies; stoupců hnutí skinhead; pouličních gangů). Zážitek sounáležitosti se silným celkem je umocněný při akcích, kde lze vybit napětí a úzkost schvalovanou formou agrese (při skandování na stadionech, při demonstracích, při oslavách a koncertech specifických hudebních skupin). S různými formami extremismu bývá spojené i pouliční násilí.

d) Sebepoškozování a sebevražedné chování

Sebepoškozování (autodestrukce) představuje řadu konkrétních projevů chování s různou mírou závažnosti, vycházející z potřeby záměrného narušování vlastního zdraví. Patří sem sebezraňování, polykání cizích předmětů, simulaci nemocí a úrazů, sebevražedné pokusy.

Mohou vycházet z potřeby na sebe upozornit nebo uniknout z neřešitelné nebo nepříjemné situace, vyjadřuje poruchy vztahu k sobě samému v důsledku sociálních, popřípadě psychogenních faktorů.

Sebevražda představuje úmyslné zakončení vlastního života samovolným aktem, který má přivodit smrt. Obvykle je reakcí na tíživou životní situací spojenou se ztrátou smyslu života, zklamáním, neúspěchem, poruchou pudu sebezáchovy, souvisí i s psychickou labilitou osobnosti, s výskytem duševních nemocí. U dětí bývá stimulem k sebevražednému chování strach před trestem a hněvem rodičů (školní neúspěch), obava z týrání či sexuálního obtěžování, v pubertě nešťastná láska, později jde o neschopnost řešit konflikt, zvládnout hlubokou lidskou osamělost a beznadějně perspektivy (Koutek, Kocourková, 2003).

Při prevenci sebevražedného chování je nezbytná spolupráce s psychiatrem a psychologem, s dospívajícím je třeba jednat individuálně a s pochopením. Po sebevražedném pokusu je důležité provést změny v životním prostředí dospívajícího, jinak by se chování mohlo opakovat. Má-li nezletilý možnost své problémy s někým probírat, snižuje se možnost sebevraždy.

Závěr

Možnosti výchovné intervence učitele jsou v případě již rozvinutých poruch chování často omezené vzhledem ke složitosti příčin vzniku. Příčiny totiž nalézáme jak v rovině psychologické, tak biologické i sociální. Podstatný je totiž přístup společnosti, její právní a hodnotový systém projevující se v reálné výchovné, preventivní a resocializační péči (Jedlička a kol., 2007). Opravdové vzory pro děti a mládež nelze hledat jen v prostředí školy, ale především mezi ostatními dospělými, politiky, v zákoně, právu, řádu a systému. Škola jako instituce, vedení školy i tým pedagogických pracovníků mohou sice rozvíjet u mládeže hodně pozitivního, avšak jedno nemohou zaručeně - nahrazovat nefungující rodinu, korigovat senzacechtivá média a zastupovat činnost dalších společenských struktur.

Školy a školská zařízení jsou však podle školského zákona povinny vytvářet podmínky pro zdravý vývoj dětí, žáků a studentů i předpoklady pro prevenci sociálně patologických jevů. Učitel často poruchu chování odhalí, diagnostikuje ji, řešení problému však může zůstat mimo jeho dosah a kompetence. Avšak právě jeho diagnostická a poradenská činnost je velmi významná. (Podle platných právních předpisů má ředitel ve škole zabezpečit poskytování

poradenských služeb, viz: Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních).

Odborně náročnější poradenství pro žáky a rodiče obstarává zpravidla výchovný poradce a školní metodik prevence (poskytování poradenských služeb však může být zajištěno také školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem). Tam kde vzniklé problémy přesahují meze a možnosti pedagogických pracovníků školy je správné nasměrovat žáka nebo jeho rodiče do pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče či je informovat o dalších institucích poskytujících potřebnou pomoc (např. orgány sociálně právní ochrany dětí, dětská a dorostová psychiatrie v případě problémů s návykovými látkami).

Literatura:

1. Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2004.
2. Canter, L. Assertive discipline in the classroom. Hollywood, CA 1978.
3. Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha, Grada Publishing 2014.
4. Jedlička, R.: Problémy socializace, pedagogická diagnostika a práce výchovného poradce ve škole. In: Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Praha, Grada Publishing 2011, s. 396 – 418.
5. Dryfoos, J. G.: Adolescents at Risk. New York, Oxford Univ. Press 1997.
6. Dunovský, J., Dytrich, Z., Matějček, Z. a kol.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha, Grada Publishing 1995.
7. Enroth, R. et al.: Průvodce sektami a novými náboženstvími. Praha, EELAC, 1995.
8. Foster, S. L., Brennan, P., Biglan, A. et al.: Preventing behaviour problems: what works. Ženeva/Brusel, The International Bureau of Education/ International Academy of Education 2002.
9. Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha, Grada Publishing 2014.
10. Jedlička, R.: Problémy socializace, pedagogická diagnostika a práce výchovného poradce ve škole. In: Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Praha, Grada Publishing 2011, s. 396 – 418.
11. Humboldt-Psychologie-Lexikon. Múnchen, Humboldt-Taschenbuchverlag Jakobi KG 1990.
12. Jedlička, R.: Problémy socializace, pedagogická diagnostika a práce výchovného poradce ve škole. In: Vališová, A., Kasíková, A. a kol.: Pedagogika pro učitele. Praha, Grada 2007, s. 319 – 377.

13. Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha, Themis 2004.
14. Koutek, J., Kocourková, J.: Sebevražedné chování. Praha, Portál 2003.
15. Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha, Portál 2001
16. Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence. Praha, Portál 1998.
17. Mynaříková, L. Lež ti kouká z očí. Praha, Grada Publishing 2017. ISBN 978-80-271-0279-2.
18. Nešpor, K. Střízlivě, většinou vesele. Praha, Portál 2018. ISBN 978-80-262-1336-9.
19. Nešpor, K. Návykové chování a závislost. Praha, Portál 2007.
20. Novotná, M., Kremlíčková, M.: Kapitola ze speciální pedagogiky pro učitele. Praha, SPN-pedagogické nakladatelství, a.s. 1997.
21. Ondráček, P. Selbstsichere Kommunikation. Bochum, EFH RWL 2001.
22. Sliwerski, B. Współczesne teorie i nurty wychowania. Kraków, Impuls, 2004.
23. Vágnerová, M.: Psychologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 2004.
24. Vališová, A., Bratská, M., Sliwerski, B. a kol.: Relativizace autority a její dopady na současnou mládež. Praha, ISV 2005.
25. Vališová, A. Asociální jevy ve škole. In. Průcha, J. a kol. Pedagogická encyklopedie. Praha, Portál 2009, s. 217–222.
26. Vališová, A., Kasíková, H. Pedagogika pro učitele. Praha, Grada Publishing 2015 (5. dotisk).
27. Weiss, P.: Sexuální deviace – klasifikace, diagnostika a terapie. Praha, Portál 2002.

Praha 3. 9. 2018